

OP DE LALLENBERG TE BERGHEM.

De Rijksdienst voor het Oudheidkundig bodemonderzoek verzocht mij begin September 1955 een onderzoek in te stellen te Berghem. Burgemeester J. J. J. v. d. Akker had bericht gezonden, dat enige urnen waren gevonden bij de ruilverkavelingen tussen Berghem en Haren. Op 9 September bracht ik een bezoek aan het terrein dat gelegen was $\pm$ 300 m. W. van de weg Berghem—Haren en $\pm$ 400 m. Z. van de Hertogswetering (Zie afb. Ia en Ib).¹⁾ Een tweetal draglines was ter plaatse bezig met het afgraven van een iets hogere kop in het overigens zeer vlakke en lage terrein, waar in vroeger jaren de Beerse Maas stroomde, wanneer bij hoog water de overlaat in werking trad.

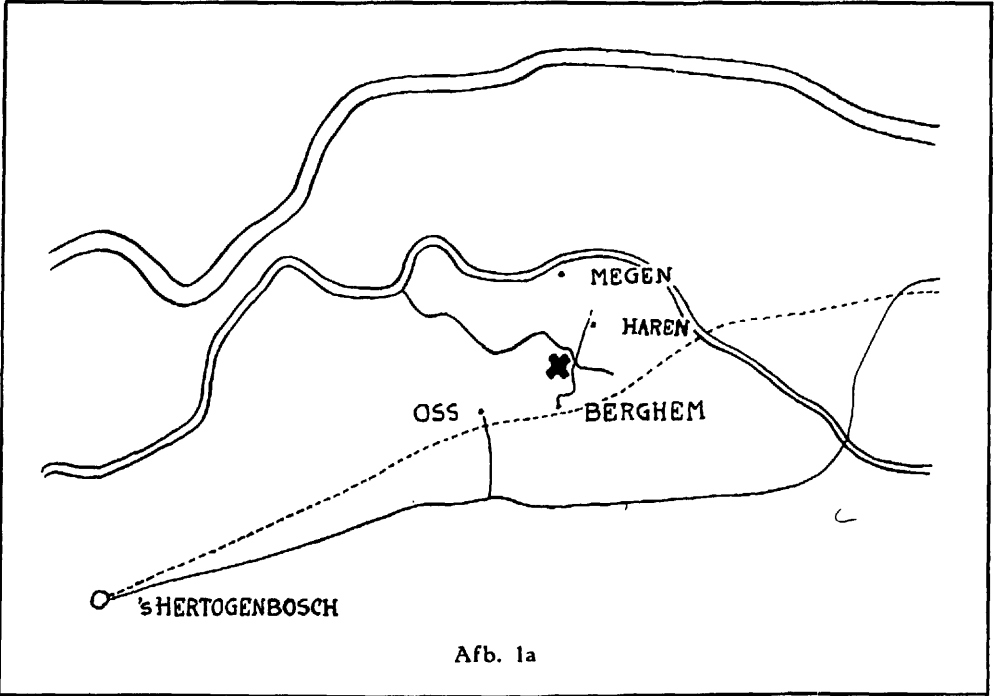
De gevonden urnen waren twee beschadigde dubbelconische potten met rolstemelversiering uit de Merovingische tijd; verder waren gevonden een fragment van een ijzeren zwaard of speerpunt en een Romeins schaalteje van zeer slechte terra sigillata.

Vooraf de aanwezigheid van het nog steeds zeldzame Merovingische aardewerk maakte een onderzoek zeer gewenst.

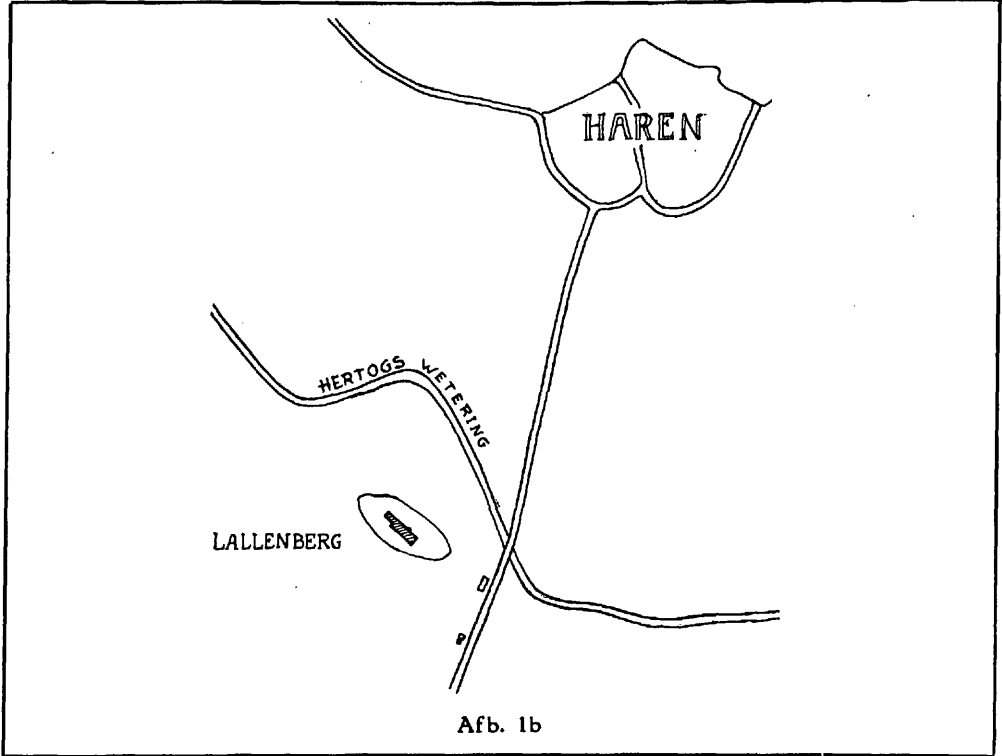
Na bespreking met de zeer ter wille zijnde uitvoerder van de ruilverkavelingswerkzaamheden bleek echter, dat een wetenschappelijk verantwoord onderzoek praktisch niet meer mogelijk zou zijn: het hoge terrein, nog

---

¹⁾ Op de bodemkundige detailkaart van het land van Megen en het Berghemse Broek (Bijlage III, De Bodemgesteldheid van de Maaskant door D. van Diepen), werd de Lallenberg niet opgenomen als „oude woongrond”. Waarschijnlijk waren de vondstomstandigheden tijdens de kartering zeer slecht, anders had de grote hoeveelheid aan scherven-materiaal hier zeker op moeten vallen, vooral ook omdat het betrekkelijk hoge terrein reeds een aanwijzing vormde voor vroegere bewoning.

Afb. 1a

Afb. 1b

slechts enkele tientallen vierkante meters groot, was het laatste gedeelte der ruilverkaveling in de naaste omgeving. Twee draglines en acht vrachtwagens werkten zó snel, dat binnen een paar dagen alles verdwenen zou zijn. Het stopzetten van het werk was vanwege de hoge kosten uitgesloten. Met het oog op het gevonden materiaal en de aanwezigheid van paalsporen in een haastig schoongemaakt vlak achtte ik het niet verantwoord om tenminste niet een zeer globaal onderzoek in te stellen. Ik verzocht daarom de Rijksdienst om een tekenaar, daar het onderzoek voornamelijk zou bestaan in het zo snel mogelijk vastleggen der gegevens. De burgemeester van Berghem was zo vriendelijk om enige arbeiders beschikbaar te stellen en de Ned. Heidemij zorgde snel voor het benodigde materiaal. Maar verder werkten alle omstandigheden het onderzoek tegen. De eerste dag regende het voortdurend, zodat de arbeiders noodgedwongen in hun schuilketen moesten blijven; draglines en vrachtwagens bleven echter rustig door werken en zo verdween ook die dag weer een belangrijk stuk van het toch al niet zo grote terrein. Ook de volgende dagen werd het werk voortdurend door regenbuien onderbroken.

Wel bood dit ongunstige weer gelegenheid om het reeds ontgonnen terrein op scherven te onderzoeken en daarbij bleek, dat reeds talrijke praehistorische objecten waren vernield. Het terrein lag bezaaid met scherven, niet alleen van Merovingisch en Romeins aardewerk, maar ook met materiaal uit de IJzertijd en zelfs enige vuurstenen werktuigjes. Buurtbewoners verschaften inlichtingen over het terrein. Zij vertelden, dat dit perceel enige jaren geleden, bij werking van de Beerse Maas, altijd boven het water bleef uitsteken. Dan bleek de hoogte een ideaal jachtterrein, daar alle hazen uit de omtrek hier naar toe vluchtten. Hoewel de kadastrakaart het perceel Lallenberg noemt, noemen de omwonenden de hoogte Landenberg.²⁾

Na de verregende Maandag, die overigens enige nuttige gegevens had opgeleverd, kon ik Dinsdag bij iets beter weer aan de slag, helaas zonder tekenaar die 's avonds te voren weer was vertrokken.

Het onderzoek mocht terecht werk aan de lopende band genoemd worden: geen ogenblik kon gepauzeerd worden, want voortdurend dreigde de komst van een dragline, welke het inderhaast schoongemaakte vlak weer kwam weggraven.

De werkverdeling der twee draglines was namelijk zó geregeld, dat een dezer machines over een strook van ± 5 meter breed de zwarte bovenlaag tot een dikte van ongeveer 70 cm. wegnam en in de daarnaast gelegen, reeds uitgediepte sleuf deponeerde. Op enige afstand hierachter volgde de

---

²⁾ Ten N. van Berghem is nog bekend de La(a)nderstraat. Ondanks de huidige naamgeving der bewoners is de oude schrijfwijze, naar de heer N. Sprenger de Rover mij mededeelde, steeds Lallenberg. (1484 Opten Lallenberch. R 1253, f. 228). Is dit Lander: landweer?

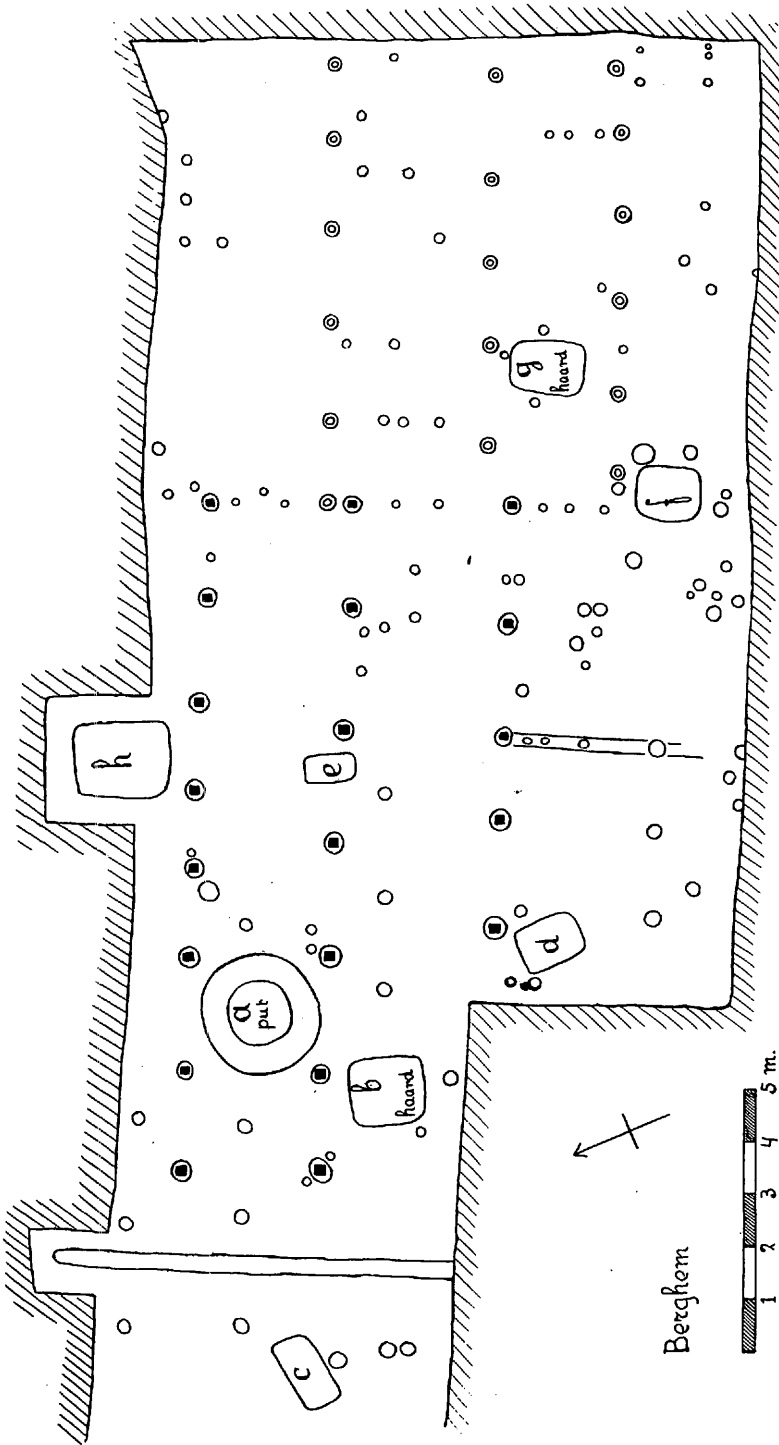
tweede dragline, die het gele zand tot op ± 1.50 m. diepte weghaalde en op vrachtwagens laadde, waarmee dit zand naar een aan te leggen weg werd vervoerd. Tussen deze twee machtige grijpers was dan even gelegenheid om de vlakten schoon te maken, zeer haastig op te meten en te tekenen. Als men het aantal paalgaten en kuilen op de tekening bekijkt, zal het duidelijk zijn in welk een tempo er gewerkt moest worden. (Zie Afb. II). Het kon dus niet anders of het onderzoek moest summier blijven: zo was er geen gelegenheid om de profielen in tekening te brengen, noch tot het afschaven van vlakken op verschillend niveau en het intekenen daarvan. Veel bodemsporen verdwenen met het afladen van de bovenste 70 cm. Toch is het resultaat van dit onderzoek wel zo belangrijk, dat ondanks alle tegenwerkende factoren succes geboekt kon worden. Maar het blijft te betreuren, dat het onderzoek niet vollediger heeft kunnen geschieden. Een tijdige vondstmelding, die waarschijnlijk reeds drie weken vroeger had kunnen geschieden, zou een vollediger onderzoek hebben mogelijk gemaakt.

De overzichtskaart (Afb. II) verraaft reeds de belangrijkheid van dit object door het groot aantal paalgaten die op een praehistorische bewoning wijzen. Daar de tijd ontbrak voor nauwkeurig waterpassen moest de diepte der paalgaten gemeten worden vanuit een zo nauwkeurig mogelijk horizontaal gehouden vlak. Het was in dit geval de enige mogelijkheid om uit de wirwar van paalgaten tot een verantwoorde indeling en periodisering te komen. Veel sporen waren reeds verdwenen door de te diepe afgraving van de bovengrond: slechts de onderste en waarschijnlijk oudste bodemsporen bleven over. In enkele gevallen kon uit de kleur der vulling worden opge maakt, welke paalsporen bij elkaar behoorden. Zo gelukte het nog uit het groot aantal grondsporen een selectie naar kleur en diepte te maken met het verrassende resultaat van een of twee bijna volledige rechthoekige woningen. (Zie Afb. III).

Het meest volledig is de westelijk gelegen woning, bestaande uit drie (of vier) rijen palen met een lengte van bijna 15 meter en een breedte van 6 (of 9) meter. De palen waren duidelijk uit de andere te herkennen door hun grotere en regelmatige diepte, maar vooral door de vierkante kern er van en door de grijze vulling die in kleur overeenkwam met de vulling van een tweetal evenwijdige, ondiepe greppels (Afb. III c—d en e—f), loodrecht op de palenrijen gericht.

De grijze vulling bestond voornamelijk uit zgn. huttenleem, leem of klei waarmee het houten vlechtwerk der wanden werd bestreken. Naar ik meen, is de lichtgrijze kleur ontstaan door de leem te mengen met houtas, waartussen nog zeer kleine houtskooldeeltjes aanwezig waren.

De westelijke greppel (Afb. III c—d) is duidelijk het standspoor van de westelijke gevel der woning. Hoever dit standspoor zich naar 't zuiden uit-

Afb. II.

strekte, was niet meer na te gaan, daar de grond reeds te diep was weggegraven (op de tekening van Afb. III met stippellijntjes aangegeven).

Een tweede standspoor met dezelfde vulling liep vanaf de vijfde paal (e) evenwijdig aan het standspoor van de gevel in Zuidelijke richting en eindigde in een paalgat (f) van gelijke diepte als die in de drie lange rijen. Of ook de twee andere palen (g en h) die met de vorige (f) één rij vormden, tot deze woning behoorden, durf ik niet uit te maken. Zij hadden wel ongeveer dezelfde diepte, maar niet de grijze vulling. Mogelijk vormden zij met enige vergraven palen een rij, die een soort afdak ondersteunde met een open kant naar 't zuiden en aan de korte zijden afgeschermd door de verlengde vlechtwand van de westelijke gevel en door de korte vlechtwand (e—f). In de z.w. hoek van de woning bevond zich een haardkuil (a), gevuld met houtskool en scherven. Dit aardewerk is grotendeels van zeer grof materiaal en sterk verbrand. Een enkel scherfje dat niet door het vuur had geleden, vertoonde een zeer ondiepe kamversiering van elkaar kruisende lijnen (Afb. IV 7). Houtskool uit deze haardkuil kon voldoende worden opgenomen voor een 14 C-onderzoek.

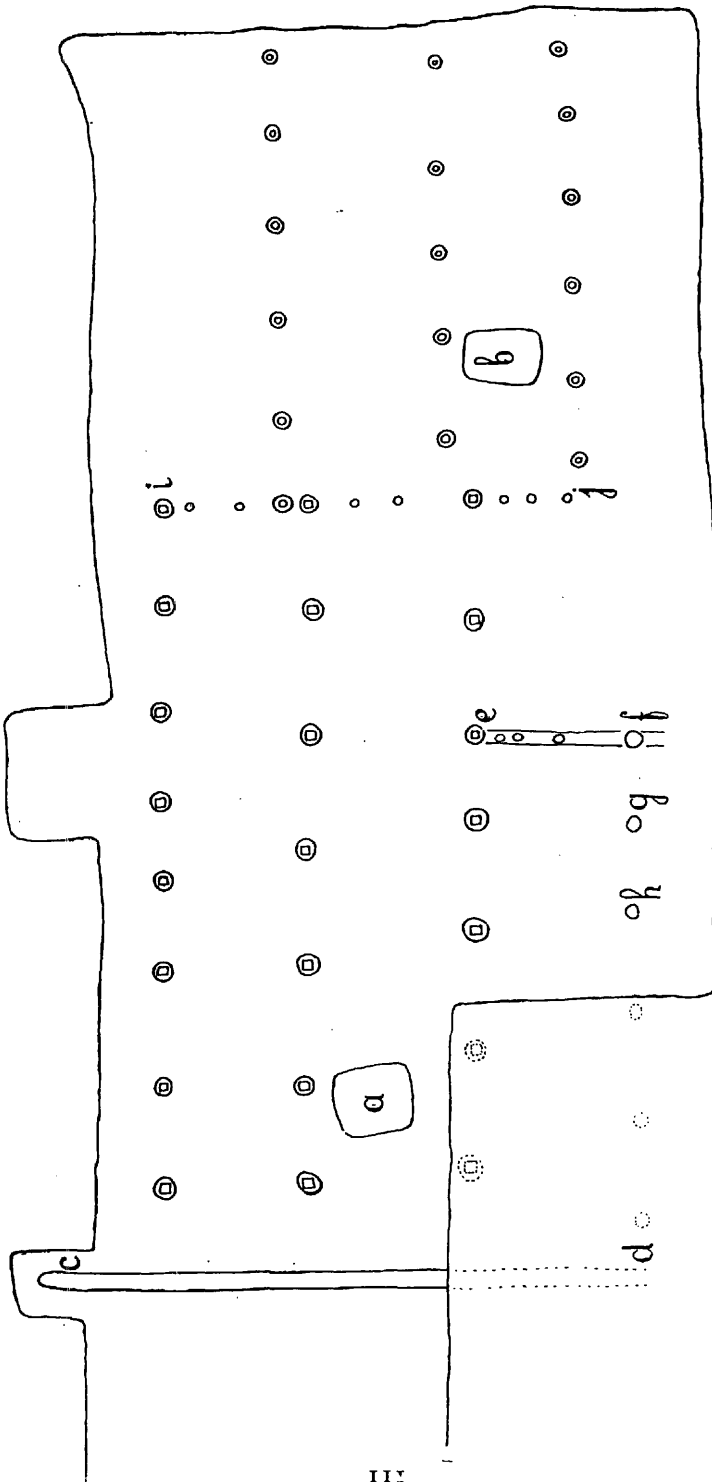
De westgevel van de tweede woning (Afb. III) valt bijna geheel samen met de oostgevel van de eerste woning, als we tenminste niet moeten aannemen, dat het gehele complex bij elkaar hoort. Dit laatste wordt echter minder waarschijnlijk, als we zien dat ook hier, en precies op dezelfde plaats, een haardvuur heeft gelegen (Afb. III b). Scherven werden hierin niet aangetroffen en de houtskooldeeltjes tussen de as waren te klein voor een 14 C-onderzoek.

De paalgaten, die in drie rijen de woning vormen, hebben hier een ronde kern. Tussen de punten i en j staan de palen in dezelfde rij als die van de eerste woning. Daartussen zijn nog enkele kleinere paaltjes zichtbaar. Waarschijnlijk behoren ook deze tot een vlechtwand. Een greppel was hier overigens niet te zien, maar deze kan ook door te diepe afgraving zijn verdwenen.

Overige grondsparen (zie Afb. II)

Van de rechthoekige tot ovale kuilen, op Afb. II getekend, moeten er nog drie (c, d en f) als haarden van (waarschijnlijk latere) woningen worden aangemerkt. Zij waren zeer ondiep en bevatten verbrande grond en wat fijne houtskooldeeltjes. Een klein rechthoekig kuiltje (e) was dieper, maar zonder houtskool of andere vondsten. De betekenis hiervan is niet meer te achterhalen.

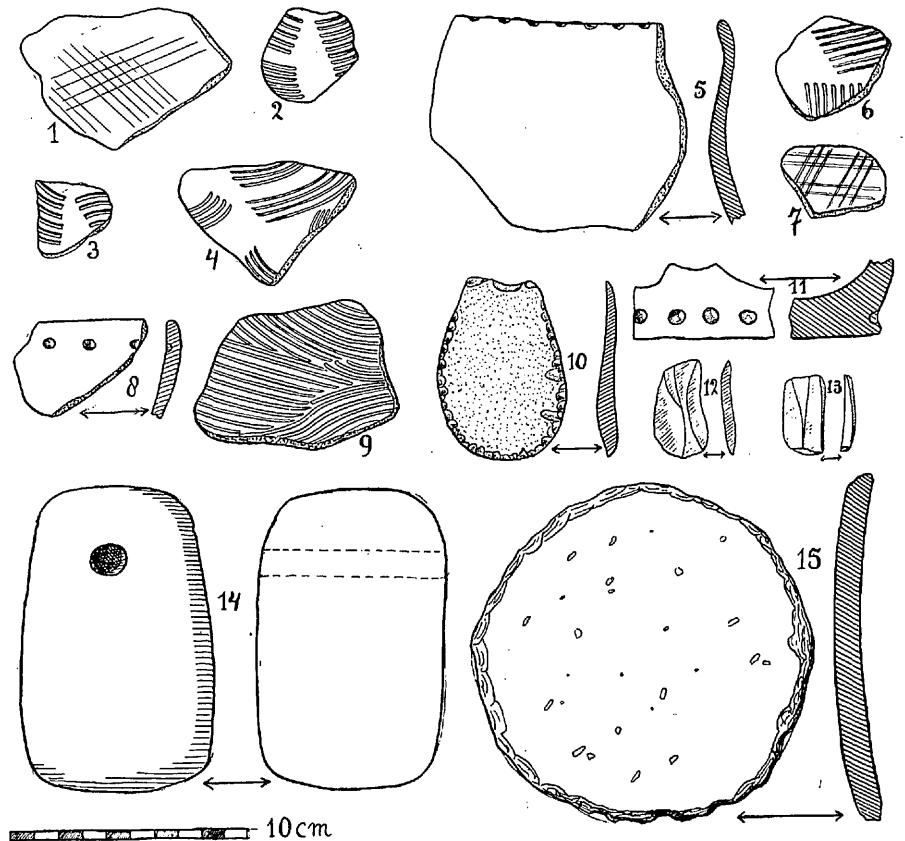
De grote ronde vlek (a) tussen de palen van de eerste woning gelegen moet een drinkwaterput geweest zijn. De wanden waren oorspronkelijk opgezet met zoden, die zich nog als een donkere band aftekenden. De put zelf was geheel gevuld met afval, waaronder zeer veel aardewerk en ook enige bewerkte vuursteentjes (Afb. IV 10, 12 en 13). Bij deze laatste een

Afb. III.

grote en zeer goed bewerkte schrabber (10), gemaakt van de buitenste afslag van een vuursteenknol. Op de rugzijde was, met uitzondering van de retouchering, de „schil” nog geheel aanwezig.

Tussen de talrijke aardewerkfragmenten waren er enkele met kamversiering (Afb. IV, 1, 2, 3, 4, 6 en 9), wat datering rond het begin der jaartelling mogelijk maakt. Onversierd en van ruw materiaal gebakken was een fragment van een zeer grote urn dat door retouchering tot een ronde plaat was gevormd; mogelijk is dit een schijf die dienst deed bij het broodbakken (Afb. IV, 15). Andere versiering vertonen Afb. IV, 8, 5 en 11. Verder was er een doorboorde gewichtsteen, zoals die bij het weven werd gebruikt (Afb. IV 14).

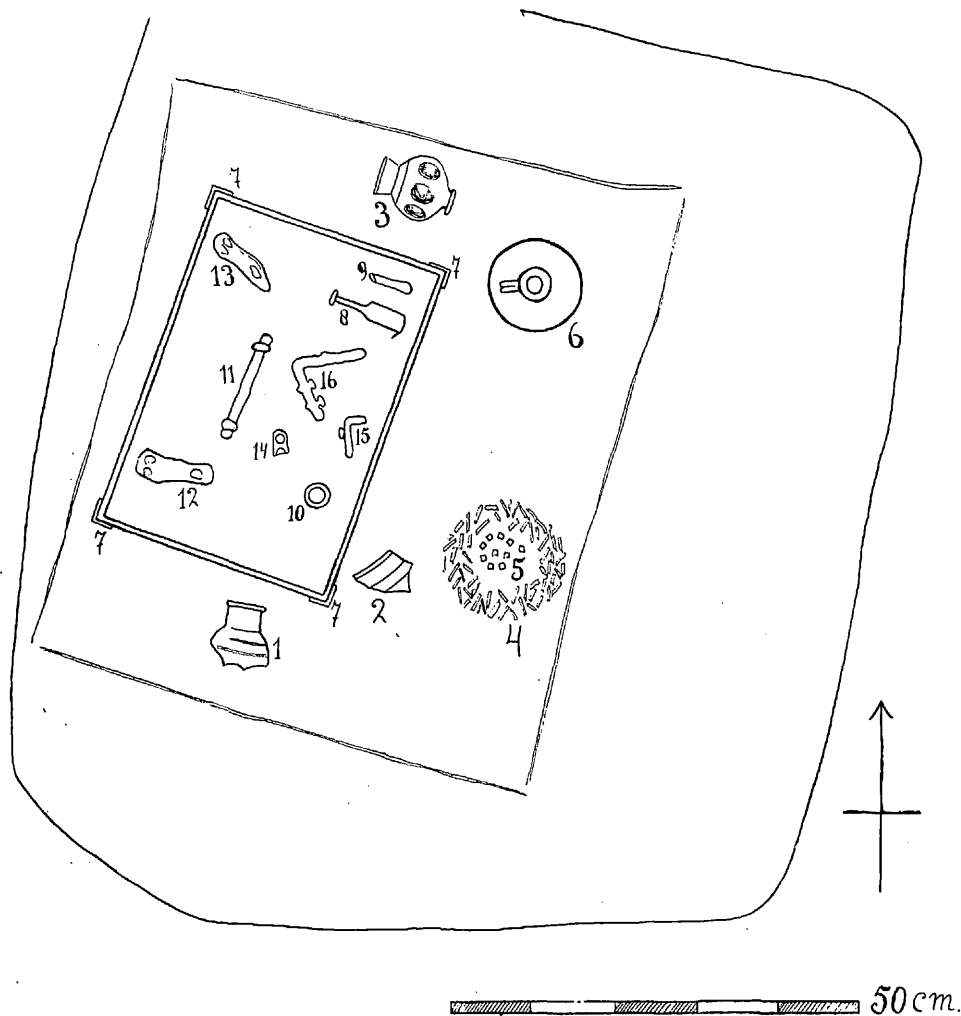

Afb. IV.

De constructie van de put op de bodem kon niet worden getekend; gedeeltelijk uit tijdnoed vanwege de steeds dreigende draglines, anderzijds door het snel opkomende grondwater dat de kuil spoedig vulde. De diepte van de put zal ± 2.40 m. onder het maaiveld zijn geweest. De put ligt midden tussen de paalsporen van een der woningen en daar de ingraving ervan

geen der paalgaten raakte, was niet uit te maken of deze dan wel het gebouw ouder was. Bij een systematische opgraving zou dit waarschijnlijk duidelijk in het profiel te zien zijn geweest; nu was de bovengrond reeds te diep weggehaald.

Afb. V.

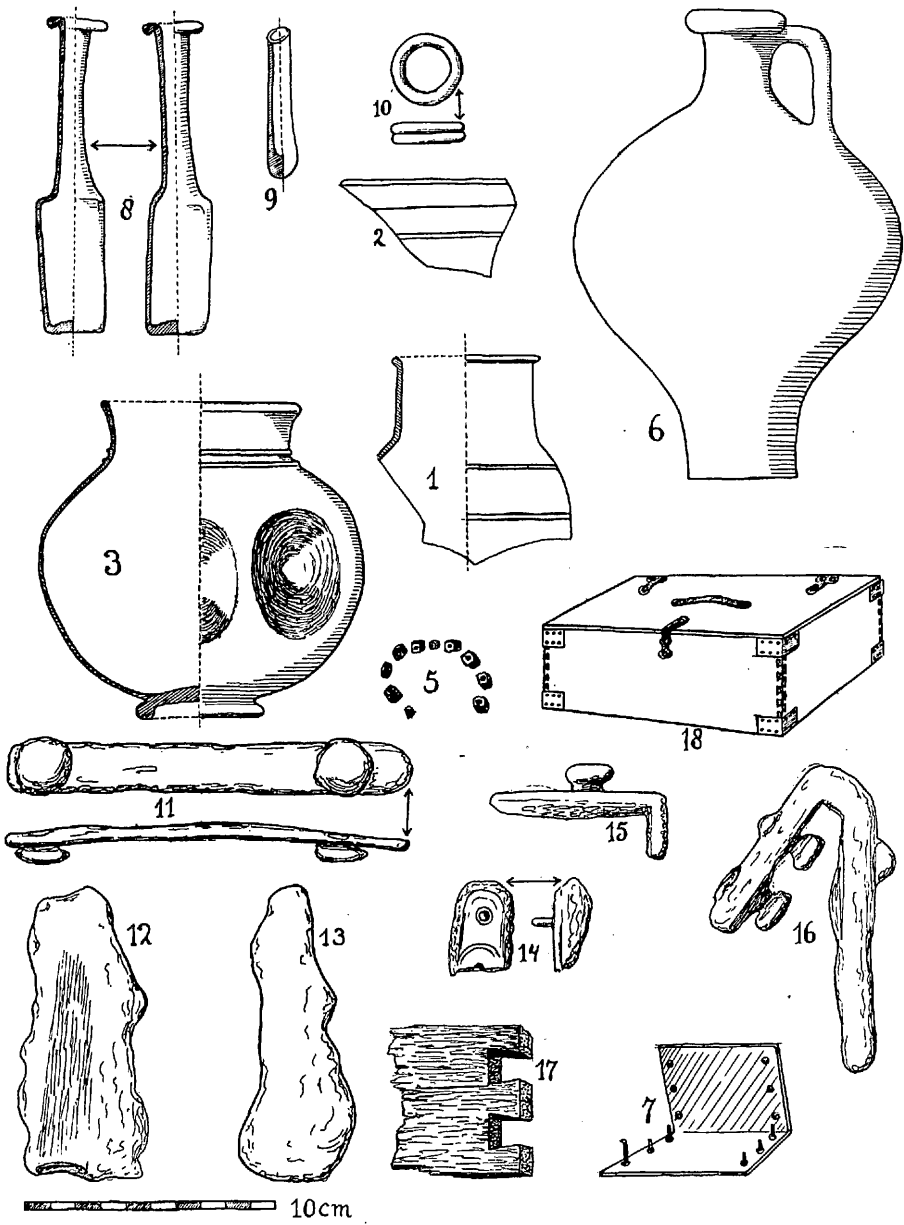
Het Romeins graf (Afb. II h en Afb. V)

In de laatste sleuf werd nog juist de rand van een kuil (Afb. II h) zichtbaar. De dragline had hier waarschijnlijk een graf aangesneden uit Romeinse of Merovingische tijd: enige hierbij losgeraakte glasscherven wezen hier op. Om voor het onderzoek hiervan meer tijd te winnen werd een afzonderlijke hoek uitgegraven van de sleuf, die de volgende dag aan de

beurt zou komen. Inderdaad kon, na verwijdering van de zwarte grond, geconstateerd worden, dat we hier met een Romeins grafje te doen hadden, vooral toen al spoedig de hals van een geoord vaasje boven het vlak uit kwam. Nu dit graf eenmaal was aangesneden durfde ik het onderzoek niet langer uitstellen, hoewel het reeds laat op de middag was. Toen de arbeiders na vijf uur waren vertrokken, heb ik tot het volslagen donker was, aan dit graf moeten doorwerken en zelfs de volgende morgen waren er nog een paar uren mee gemoeid. De omstandigheden, waaronder moest gewerkt worden, zal ik niet gemakkelijk vergeten: het was een wedstrijd met de snel naderende draglines. Tenslotte moesten deze aan één kant van het graf het zand wegscheppen, waarna de zware bak op enige centimeters boven mijn hoofd zwierde naar de vrachtwagens, die aan de andere kant van het graf stonden opgesteld. Een hoed die ik van een opzichter ontving, kon hoogstens voorkomen, dat het neervallende zand achter mijn kraag viel...

De inventaris van dit Romeins graf vergoedde overigens veel. Afb. V geeft hiervan de reconstructie. Op de eigenlijke werktekening zijn de voorwerpen niet zo nauwkeurig getekend als op deze afbeelding. Door de haast moest ik meestal volstaan met bij elke vondst op de tekening een kringetje te plaatsen met een nummer daarin waarna ik ditzelfde nummer op het vondstzakje noteerde. De plaats der voorwerpen is daarmee steeds nauwkeurig aangegeven. (De nummers van Afb. V corresponderen met de detailtekeningen op Afb. VI). Ook de wanden van grafkeldertje en kistje konden nauwkeurig worden getekend. Enige voorwerpen zoals het aardewerkvaasje (1) en een glazen beker (2) waren door de bak van de dragline stuk geslagen en de scherven konden niet alle worden terug gevonden. Het noordelijk gedeelte van het graf was geheel ongestoord. Alleen de glazen deukvaas (3) was in scherven. De geoorde kruik van geel-wit aardewerk (6) was geheel intact. In de z.o. hoek lagen crematieresten (4) in een compacte kluit bij elkaar. Bij het verzamelen hiervan in de vondstzakjes bemerkte ik tussen de beenderen enige groene glazen kralen, vierkant van vorm en zeer klein. Later bij het nazoeken van de crematieresten werden in totaal tien van deze kraaltjes gevonden (5).

Wat dit Romeins grafje echter vooral interessant maakte, was een houten kistje van 43 x 31 x 13 cm. (Zie reconstructie Afb. VI, 18). De maten konden zo nauwkeurig worden opgenomen, omdat alle hoeken, zowel boven als beneden, waren versterkt met bronzen plaatjes. Deze bronzen hoekjes (7) hadden er tevens voor gezorgd, dat het hout op die plaats nog buitengewoon goed was geconserveerd (Zie Afb. VI, 17). Hierdoor kon niet alleen geconstateerd worden, dat het kistje van eikenhouten plankjes was gemaakt, maar bovendien, dat de hoeken met zwaluwstaartverbinding in elkaar waren gezet. Dit laatste had ik ter plaatse nog niet opgemerkt, daar ik de bronzen hoekjes met zand en al terstond had ingepakt. Later bij het

Afb. VI.

schoonmaken kwamen deze houtresten en ook de koperen spijkertjes, waarmee het bronsbeslag was bevestigd, nog grotendeels intact te voorschijn (VI 7).

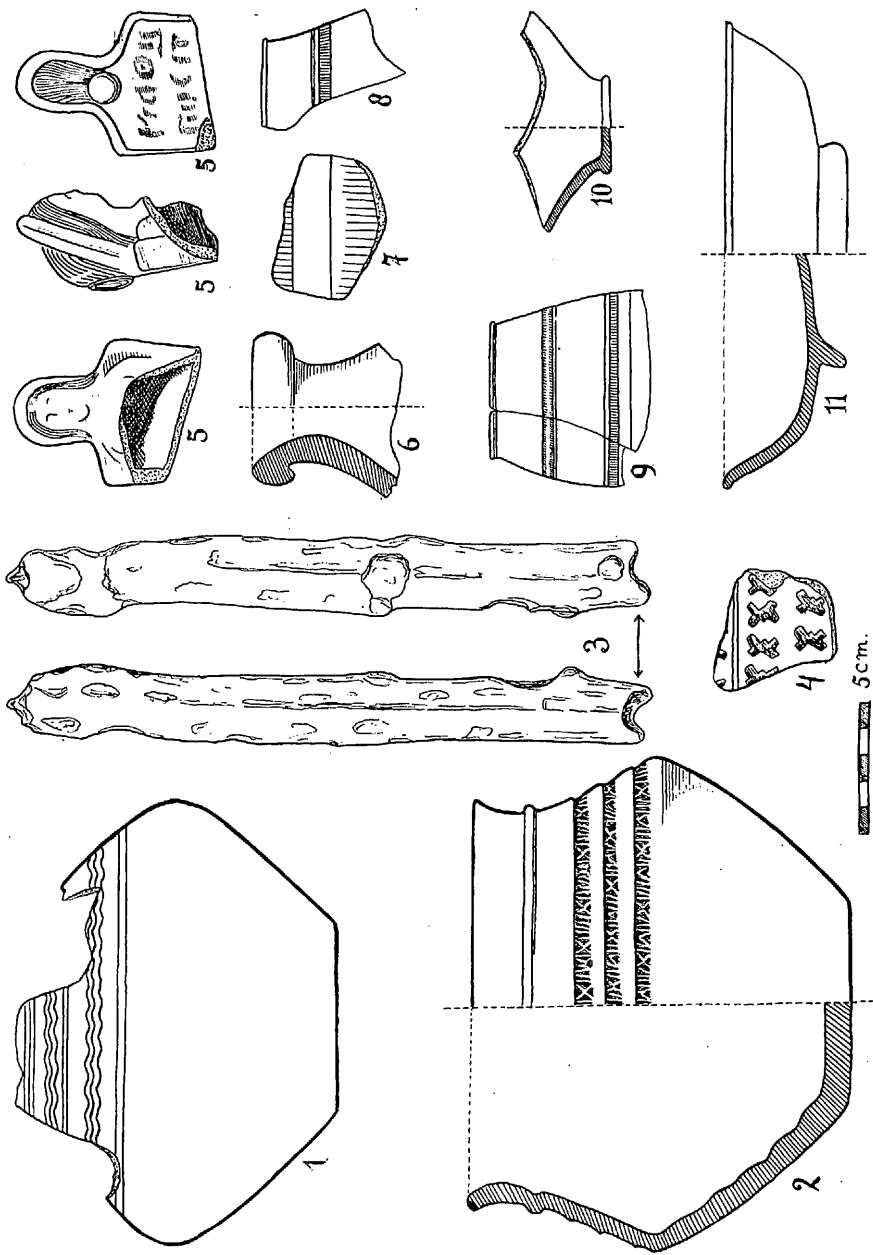
De verwachtingen over de inhoud van dit kistje, dat er nog al rijk en degelijk uitzag, waren hoog gespannen, maar de vondsten bleken niet zo kostbaar. Het voornaamste was een klein glazen flesje met zeer lange hals (8) en een nog kleiner buisje (9), aan een kant zuiver rond afgesloten en aan de andere kant in een breuklijn eindigend. De rest hiervan vond ik niet terug. Verder was aanwezig een dubbele bronzen ring (10), nog geheel intact. Het overige materiaal, op de bodem van het kistje aangetroffen, bestond uit sterk geoxydeerd ijzerwerk, dat als handvat (11), scharnier (? 12, 13) of sluiting van het deksel (? 14, 15, 16) heeft dienst gedaan. Na een vluchtige schoonmaak hadden zij de vorm zoals op de tekening staat aangegeven. Een nauwkeuriger bewerking bij de Rijksdienst zou misschien nog enige versiering te voorschijn kunnen halen.

Overige vondsten.

Door het tijdrovende onderzoek van het Romeinse graf waren de werkzaamheden der draglines intussen zo ver gevorderd, dat de strook, aansluitend bij de getekende vlakken, geheel was verdwenen. Omdat het verband tussen eventuele woningsporen en de reeds getekende daardoor niet meer was te achterhalen, werd van verder onderzoek van de intussen zo goed als geheel verdwenen hoogte afgezien. De tijd ontbrak mij overigens om ook dit restant nog te onderzoeken. Wij moeten ons daarom bepalen tot de vermelding der losse vondsten. Vooreerst is dat: het Merovingisch materiaal, dat reeds vroeger op het gemeentehuis te Berghem was gedeponeerd. Het betreft hier een tweetal dubbelconische potten met rolstempelversiering. Beide potten waren door de bak van de dragline zwaar beschadigd, maar konden toch grotendeels worden gerestaureerd. Een dezer potten (VII 2) heeft de kenmerkende scherpe buikknik van het meest typische Merovingische aardewerk. De andere pot (VII 1) is iets meer afgerond; de rand ervan ontbreekt geheel. Beide potten zijn waarschijnlijk bijgaven uit Merovingische graven geweest. Hierop wijst ook een geoxydeerd stuk ijzer, waarschijnlijk een fragment van een zwaard of speerpunt (VII 3).

Op het terrein dat reeds enige weken eerder werd ontgonnen, trof ik nog meer Merovingische aardewerkscherven aan. Een dezer scherven (VII 4) heeft een zeer diep ingedrukte stempelversiering. Al deze vondsten wijzen er op, dat de Lallenberg ook als Merovingisch grafveld is gebruikt.

Meer materiaal werd aangetroffen afkomstig uit de Romeinse tijd. Hieronder een terra sigillata schaalteje, (VII 11) dat in stukken was gebroken, maar vrijwel volledig kon worden hersteld met uitzondering van een stukje rand. Het is zeer slecht van kwaliteit en waarschijnlijk laat materiaal. De

Afb. VII.

glanzende oppervlaktelaag was bijna geheel verdwenen en het stempeltje afgesleten en onleesbaar.

Een der voornaamste vondsten is het fragment van een beeldje (VII 5), zeer ruw van afwerking. Het had op de platte rugzijde sporen van letters. Door de sterke afslijting was de naam van de maker niet duidelijk meer leesbaar. Op de tekening is gepoogd de zeer ondiepe groeven der letters zo goed mogelijk weer te geven. Veel fragmenten van een geoorde kruik (VII 6), die veel weg heeft van het kruikje uit het graf, konden slechts gedeeltelijk aan elkaar worden gepast. Het betrof veelal oude afgesleten breuken, die kennelijk niet bij de huidige ontginning waren veroorzaakt. Tenslotte werden van enige potjes van zeer dun, zwart gevernist aardewerk met fijne lijnversiering slechts losse fragmenten teruggevonden (VII 7, 8, 9 en 10).

Het onderzoek te Berghem heeft aldus toch nog behoorlijke resultaten opgeleverd. De vondsten uit de verschillende perioden van IJzertijd, Romeinse tijd en Merovingische tijd kunnen echter door het noodgedwongen zeer haastige en onvolkomen onderzoek niet met elkaar in verband worden gebracht. Een systematische opgraving zou de geleidelijke ontwikkeling van dit terpje duidelijk hebben kunnen aantonen.

Dat dit door genoemde omstandigheden niet mogelijk was, is een reden te meer om bij toekomstige ruilverkavelingen in dit gebied tijdig met een onderzoek te beginnen. De bodemkaart van Dr. Ir. van Diepen geeft duidelijk aan op welke plaatsen een onderzoek het meest gewenst is en overigens behoeft men slechts aan de bewoners van de streek te vragen welke plaatsen bij werking van de Beerse Maas nog boven het water uitstaken om met grote waarschijnlijkheid op een vroeger bewoonde plaats te stuiten.

Volgens verkregen inlichtingen had een reeds eerder afgegraven terpje, genaamd „Avonduur”, veel praehistorisch materiaal opgeleverd. Een dergelijke hoogte, genaamd „de Lievevrouwenberg”, ligt op enkele kilometers N.O. van de Lallenberg en zal over één of twee jaar eveneens door ruilverkaveling zijn verdwenen. Tijdig onderzoek hiervan is dus gewenst.

De noodopgraving te Berghem heeft weer eens geleerd, hoe direkte waar-
schuwing noodzakelijk is.

GERRIT BEECH